

הדף היומי

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עלון יומי ללומדי הדף היומי ו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

מסכת בבא בתרא - דף קט

עיונים על הדף

משפחת אם אינה משפחה, מת.

מבואר בגמ' שאין לומר ש"אם" יורשת את בנה כשם שהאב יורש את בנו, שהרי אם למדו מ"שאר"י שאב קודם לאחי המת בירושה, היה מקום ללמוד שאף האמא קודמת, שהרי בפסוקים באיסורי עריות נאמר אף לגבי אם "שאר". ולכך ביאר רבא שאין משפחת אם מוגדרת למשפחה "דכתיב למשפחותם לבית אבותם". דין הירושה תלוי בהגדרת "משפחה" ומשפחת אם אינה מוגדרת למשפחה, היינו שלא מספיק להיות מוגדר כ"שאר" אלא "שאר" שהוא "משפחה" בו נאמרו דיני ירושה.

ושו"ש הדין מבואר אף בגמ' לקמן, שלומדים שהאחים מן האם אינם בכלל ירושה, מחמת שמשפחת אם אינה מוגדרת למשפחה. בנידון זה ובהגדרה זו לומדים אף בדעת הרמב"ם לגבי ירושת גוי את אביו ושאר דיני ירושה בגוי, לפי המבואר בגמ' בקידושין יז, ב שנוכרי יורש את אביו דבר תורה, ונחלקו רבנא דאביי, דעת הרמב"ם (נחלות ו, ט) שגוי יורש את אביו דבר תורה, ושאר דיני הירושה אין בגוי. והביאור הוא כאמור שדיני הירושה והנחלה באים מכת דין "משפחה" הנאמר בסוגיא לפנינו שמשפחת אב קרויה משפחה, מחמת תוצאה זו חלים ומתעוררים דיני הירושה, בגוי אין משפחה ולא שייך להחיל דיני ירושה. מה שבן יורש את אביו, כאמור לעיל דף קח, ירושת בן מיוחדת היא שקם תחת אביו, קם תחת אביו זו הלכה מיוחדת שבן שאינה בהכרח מן הדין ירושה הכללי של משפחה, אלא בן המשך הוא לאביו ולכך אנו דנים כביכול רשות האב ממשיכה ועומדת, לכך דבר זה שייך בגוי. ויש לפלפל.

שו"ש הדין שמשפחת אם אינה מוגדרת למשפחה אינו רק יסוד הדין בהלכות ירושה וממונות, אלא אף כך הוא הדין באיסורי עריות, כמבואר באריכות בסוגיא ביבמות נד, שלומדת הגמ' שהאיסור בזודתו מן התורה הוא בנשואה ולא אביו מן האב, ולא מן האם. ולומדים מגאולת עבד עברי, ששם נאמר, שיגאלנו דודו אבן בן דודו מן האב, היות וכתוב "משפחתו יגאלנו" משפחת אב קרויה משפחה ומשפחת אם אינה קרויה משפחה.

על הפסוק בפרשת במדבר, ויתילדו על משפחותם לבית אבותם" (א, יח) כתב רש"י שהביאו ספרי יחוס ועדי חזקת לידתם. אמנם הרמב"ן חולק וסובר, שאי"צ עדות על כך. אלא כל אחד אחר לו לשבת פלוני אני. ודבר זה ארוך בקדמונים, האם בעיני ע"כ עדות נמורה, או סיגי בעד אחד, או מספיק נאמנות אב ולא יותר. (ועי' את יסודות הדברים, קוב"ש ב"ב אות תרכא. ובגרי"ז עה"ת שם. ועי' בשי לתורה איך ידעו לעתיד לבא מיהו משפחת האב. והאריך ב"חבצלת השרון")

עי' במהרש"א בסוטה (מא, ב) שחידש, שעד רגע הלידה אדם מתייחס לאמו. ומזמן הלידה מתייחס לאביו. ולומד זאת ממה שאמרה תורה "תולדותם למשפחותם לבית אבותם" שרק מרגע הלידה מתייחסים לאב.

והנה בגמ' ביבמות (סז, א) מבואר שבת ישראל המעוברת מכהן, העובר מוגדר עד רגע הלידה כזר, נפק"מ, שאינו מאכיל בתרומה. וכן דנו במג"א והרוקח ועוד, האם מותר לאם להיכנס לאהול המת. לכאור', מבואר באר היטב כדברי המהרש"א, שעד רגע הלידה אין הוא מוגדר ככהן.

אולם הפלא, לדברי הגמ', שלכונ"ע בת כהן המעוברת מכהן, הוולד מוגדר ככהן. ולדברי המהרש"א מה יתן לו תוקף כהן, הרי דין כהונה שייך לייחוס אחר האב, וכמבואר לדבריו, יחוס לאב מתחיל לאחר הלידה. ואמנם היא מעוברת מכהן, אולם הולד עדיין לא נולד, ומה יגדיר אותו בתורת כהן. אמנם בשו"ת חת"ס (יו"ד ס' שדך) כתב, מה שאמרו עובר במעי כהנת, מוגדר ככהן, זה מחמת שעובר ירך אמו, ולכן נידון הוא ככהן, אף אם אין כאן ייחוס לאביו. ויש להאריך בזאת הסוגיא.

"לביית אבותם" - מי לא התייחס לאביו?

בפרשת יצא (בראשית כה, יג) בחלום הסולם אמר הקב"ה ליעקב אבינו "אני ד' אלוקי אברהם אביך ואלוקי יצחק". והקשה בבעל הטורים, מדוע זכר "אביך" רק גבי אברהם ולא גבי יצחק. ועיי"ש מה שתיירץ. אולם במשך חכמה תירץ, היות ובאברהם נאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, משא"כ ליצחק לא נאמר. ממילא זרע יצחק כולל אף עשו, ולכן לא אמר הקב"ה ליעקב "יצחק אביך" היות וכולל אף את עשו. ולמעשה נחלקו רבנא דביחוסי ביחוסי של עשו כלפי יצחק, בשו"ע (הל' ר"ה ס' תקצא, ז) ז"ל "ועקדת יצחק היות לזרעו תזכור כך היא הנוסחה המפורסמת והמדקדק לומר לזרע יעקב תזכור משנה מחטבטע שטבעו חכמים בברכות ואינו אלא טועה". עכ"ל. מבואר שמן השו"ע למד, שאין לומר ל"זרעו של יעקב", מאחר וכאשר אמרנו "זרעו של יצחק", כאן כבר הופקע מעשו היות ואין עשו מתייחס לבני אברהם ויצחק. בריב"ש כתב (ס' לח הובא בט"ז על אחר) דביצחק יקרא לך זרע, הפקיע אף את עשו. ואף שלכאור' בפשטות הענין בא למעט את ישמעאל ולא את עשו.

ומסתברא שצ"ל כדי לבאר יחוס, שביצחק יקרא לך זרע, ממועט אף עשו. ויתבאר ע"פ הבית הלוי (בפ' תולדות) שהופקע עשו, מחמת שלא הלך בדרכי אביו. זה סיבה אף להפקיעו מנחלה כמבואר שם. וכן הוא בשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד ס' רמז הל' נדרים) שעשו הופקע מחמת שאינו הולך בדרכי האבות.

ולכן יעקב שביקש שהקב"ה יצילנו מיד עשו, ביקש בזכות אבות והא הרי הם אבות דעשו נמי, א"כ מה תעזור בקשתו. בהכרח שכבר אז אין משמעות לעשו בזכות האבות כיון שלא עשה כמעשיהם.

וביותר הכרתו בחכמת שלמה על השו"ע, כיון שנשא עשו נשים נוכריות, דינו היה ישראל מומר, א"כ ולד שפחה ונוכריות כמותה א"כ אינו נקרא זרע עשו וכ"ש אינו נקרא זרע יצחק ולכן די לומר לזרעו בלבד עכ"ל. ע"כ הופקע מהתייחסות לאבותיו מחמת שלא הלך בדרכיהם. ולכן מובן דברי הריב"ש והמש"ח, ביצחק יקרא לך זרע, זה מיועט אף על עשו ולא רק על הישמעאל כמו הנשמע לפום ריהטא.

מאיךך ב"ט"ז (שם) הביא ספר זבחי שלמים (ח"א ל, ד בהגהה) לבעל הפרדס רימונים שכתב, היות ומצינו ביבמות (ע, א) שזרע פסול, נקרא זרע. א"כ עשו נמי בן ליצחק ולפיכך בתפילה צריך לברר כל מה שאפשר לכן נקט שצ"ל לזרעו של יעקב ודלא כשו"ע.

בשו"ת מהרי"ט (חלק ב - א"ח סימן ו) עסק בזה הענין בהרחבה נמורה, ונראה להביא את החלק הנוגע לנו מדבריו לפי הבנת הכותב. בלגיו של עשו אין נקראים זרע יצחק לא חלק מילה, ולא לענין ליטול חלק בארץ, והנודר מבית יצחק, אין בית עשו בכלל. וכיון שכן, למדנו שהנוסחא המעולה והמשובחת, לומר לזרעו תזכור. עוד למדנו, שאגם שישמעאל ועשו לא נקראים זרעו של יצחק, אולם הם כן בתורת בני אברהם. וזרעם הופקע מאחר ונשא נוכריות ואפי' לפני מתן תורה בכ"ג הלך אחר האשה. ועשו שנקרא ישראל מומר, רק הוא בהגדרת ישראל מומר, ולא זרעו. ונתייחב עשו בברית אב לא זרעו מאחר וזרעו מקולקל הוא. (עי' בעיונים על הדף ב"מ מה מה שיבארנו ע"פ הנזכר.)

סיכום הדף

נושא: קדימת האב. שאר קלקלה במקולקל.

למדנו שסדר הירושה, "בן" קודם מצד "קרוב קרוב קודם", כאשר אין בן יש ריבוי של "שאר" לא להקדימו על אח. **אומרת הגמ'**, שאין אביו של המת קודם לבת של המת, כיון שלגבי יבום, בן ובת שווים, שאין יבום אף במקום שאין בת. **לכך** נלמד שבן ובת שווים אף לדיני נחלה. **שואלת הגמ'**, שנאמר שאב לא קודם לאחים, והפסוק "שאר" ילמד שהאב קודם לאחים של האב, **שהרי** האחים של המת קרובים יותר למת מאביו, שהרי אין אביו קם תחתיו בכלום, והם קמים ביבום. **מבארת הגמ'**, שלגבי אחים של אב לא צריך פסוק, שהרי כל כוחם הוא מחמת שהם אחים של האב, ובדאי שאכשר יש אב הוא קודם. **שואלת הגמ'**, לכאורה משמע מהפסוקים שאחי האב קודמים לאב שהרי נאמר "ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשאריו הקרוב" הרי מבואר שרק באופן שאין אחים לאביו נותנים ל"שאריו" היינו אב. **מבארת הגמ'** שהפסוקים נכתבו שלא כסדרם, **באר הרשב"ם** שהרי הסברא נותנת כאמור לעיל, שכל שייכותם של "אחי האב" מחמת האב, **ועוד** שאמרה תורה "קרוב קרוב קודם".

למדנו בברייתא, עוד שיטה במקור לקדמתו של האב לגבי אחי המת, **דרש רבי ישמעאל ברבי יוסי**, איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו, **כאשר** יש בת אין האב זוכה, **אולם** כאשר אין בת, הירושה לאב ולא לאחי האב. **שואלת הגמ'**, אולי הפסוק יבואר שכאשר יש בת אין האחים זוכים בנחלה, **אולם** האב יהיה קודם לבת. **מבארת הגמ'**, שכדי להקדים את הבת על האחים לא היה צריך לכתוב "והעברתם", וזה בא לחדש שהבת קודמת לאב. **ורבי ישמעאל** (שלמד ירושת אב מ"והעברתם") ילמד מ"מבארו" שבעל יורש את אשתו (צורת הדרשה יבואר לקמן קיא, ב). **והשיטה שלמדה ירושת אב מ"שאר"ו**, ילמדו מ"והעברתם", כשיטת רבי שדקדק שבלשונות הירושה כתוב "נתינה" ורק בירושת הבת כתוב "העברה", ללמד שרק בת יכולה להעביר נחלה משבט לשבט, שהרי בנה ובעלה יורשים אותה (כאשר האם קיבלה ירושה מאביו, ובעלה משבט אחר, כאשר יירש אותה בעלה או בנה, תעבור הנחלה משבט אביה לשבט בעלה).

אלו שלמדו ש"שאר"ו הכוונה לאב, ממה שנאמר "שאר אביך הוא". **שואלת הגמ'** שהרי יש פסוק "שאר אמך היא", א"כ "שאר"ו יתפרש שאף האם יורשת את בנה. **ביאר רבא** ממשפחתו יורש אתה, משפחת אב, הירושה משפחה, ואין משפחת אם קרויה משפחה, **שנאמר** "למשפחתם לבית אבותם". **שואלת הגמ'**, והרי נאמר "ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם", **ואיך** יתכן שהוא "לוי" והוא "יהודה", **אלא** אביו משבט לוי ואמו משבט יהודה, **הכתוב** קראו "משפחת יהודה" א"כ מבואר שהמשפחת האם נחשבת למשפחה. אמר רבא בר רב חנן, אין הכוונה שמתייחס לשבט לוי, אלא שמו של הנער היה לוי. **ומבארת הגמ'** שעל זה התפאר מיכה ואמר "ענתה ידעתי כי ייטב ד' לי כי היה לי הלוי לכהן", שרק שמו לוי, ואינו משבט לוי, והעם יחשבו שהוא משבט לוי. **שואלת הגמ'** שבפסוק מבואר ששמו היה מנשה היותו בן גרשם בן מנשה הוא ובטו היו כהנים לשבט דנין. **שואלת הגמ'**, אף אם נאמר ש"לוי"ו הכוונה לשבט, הרי לא היה בן מנשה אלא בן משה שנאמר "בני משה רשם ואלעזר". **אלא היות ועשה משה מנשה**, היינו שעבד לעבודה זרה, ייחסו הכותב למנשה, א"כ מבארת הגמ' היות משבט לוי, ומתוך שנמשה בא משבט יהודה ייחס הכותב את הנער למנשה ולשבט יהודה, **מחמת המעשה הרע** וכלל אינו קשור ל"שבט יהודה" שנדון בו משפחת אם.

אמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי, ממה שתלה הכותב במנשה למדנו שתולים את הקלקלה במקולקל. **רבי יוסי בר חנינא אמר** שלמדנו דבר זה "וגם הוא טוב תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום", **הפסוק** נאמר לגבי אדניה, ומשמע מהפסוק שאמו של אדניה היא אמו של אבשלום, **והרי** אבשלום היה בנה של מנשה, ואדניה היה בנה של חגית, **אלא** מתוך שאדניה מרד במלכות אבשלום תלה אותם הכותב לאם אחת.